

Η Αριστοτελική «Πόλις»

Ευάγγελος Β. Τσακνάκης

Φοιτητική Εργασία (ΕΛΠ3360, ΑΠΚΥ)
Αθήνα, 2-2012

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή

A. Αριστοτέλης: «... {η} κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως»

i. Η κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως

ii. Η θέση του D. Keyt και σύγχρονων ερμηνευτών σχετικά με την εν λόγω διατύπωση του Σταγειρίτη

iii. Η θέση των F.D. Miller και Δ. Παπαδή

B. Αριστοτέλης: «... η πόλη είναι εκ φύσεως πρότερη του κάθε ανθρώπου»

i. Η πόλη είναι εκ φύσεως πρότερη του κάθε ανθρώπου

ii. Η θέση του D. Keyt σχετικά με την ανωτέρω διατύπωση του Σταγειρίτη

iii. Οι εναλλακτικές ερμηνείες του επιχειρήματος του Αριστοτέλη από τους Δ. Παπαδή και C. Shields

Επίλογος

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Οι θέσεις του Αριστοτέλη για την πόλη προκαλούν αντιπαράθεσεις μεταξύ των σύγχρονων ερμηνευτών. Διατύπωσε, πρώτον, ότι η κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως, είναι δηλαδή φυσική οντότητα, και, δεύτερον, ότι η πόλη είναι πρότερη της οικίας και του ατόμου. Οι ερμηνείες των αριστοτελικών θέσεων αναλύονται στην παρούσα μελέτη τόσο από τη σκοπιά των ερευνητών, όπως ο D. Keyt, που διαβλέπουν μεγάλες αντιφάσεις στον Σταγειρίτη φιλόσοφο όσο και από τη σκοπιά των στοχαστών εκείνων, όπως ο Δ. Παπαδής και ο C. Shields, οι οποίοι δικαιολογούν απολύτως τον αρχαίο φιλόσοφο στη θεωρία του περί της αριστοτελικής πόλης.

A. Αριστοτέλης: «... {η} κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως»

i. Η κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως

Στα *Πολιτικά*, χωρίο 1252b30, ο Αριστοτέλης αναφέρει πως μία κοινωνία με περισσότερες κώμες σχηματίζει την τέλεια πόλη, που έφτασε να γίνει αυτάρκης. Δημιουργήθηκε, δηλαδή, για να γίνει ευκολότερη η εξασφάλιση των αναγκών και διατηρείται για να ζουν καλύτερα οι πολίτες. Γι' αυτό κάθε πόλη υπάρχει εκ φύσεως όπως ακριβώς και οι πρώτες κοινωνίες.¹

¹ Αριστοτέλης, *Πολιτικά* (1993), σ. 53.

ii. Η θέση του D. Keyt και σύγχρονων ερμηνευτών σχετικά με την εν λόγω διατύπωση του Σταγειρίτη

Ο Αριστοτέλης διατύπωσε πως «πάσα πόλις φύσει», δηλαδή ότι ή κάθε πόλη είναι ένα φυσικό οικοδόμημα. Στα *Πολιτικά*, όμως, χωρίο 1253a24, ο Σταγειρίτης αναφέρει πως ο πρώτος που συγκρότησε την κοινωνία είναι η αιτία μέγιστων αγαθών.² Στα *Φυσικά* (192b10-15), επίσης, ο Αριστοτέλης διατυπώνει πως «από τα όντα ένα μέρος είναι της φύσης και ένα άλλο από άλλες αιτίες. Οι άνθρωποι, τα ζώα και τα φυτά διαφέρουν σε σχέση με εκείνα τα οποία δεν έχουν συσταθεί από τη φύση. Κάθε τι που είναι από τη φύση διαθέτει τη δύναμη της κινήσεως και της στάσεως, σε αντίθεση με των άλλων πραγμάτων, όπως μία οικία που δεν είναι από τη φύση».³

Σύμφωνα με τον D. Keyt, η πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη διέπεται από τρεις κύριες ιδέες, οι οποίες αντιφάσκουν μεταξύ τους.⁴ Κατ' αρχήν, ο Αριστοτέλης διακρίνει τα προϊόντα που προέρχονται από τη φύση σε σχέση με εκείνα που προέρχονται από τη λογική.⁵ Για παράδειγμα, η κατασκευή ενός карабиού είναι αποτέλεσμα παραγωγικών αιτιών, ενώ η δημιουργία μιας πόλης είναι αποτέλεσμα του πρακτικού λόγου. Κατά συνέπεια, η πόλη δεν μπορεί να είναι μία φυσική οντότητα.⁶ Δεύτερον, για τον Αριστοτέλη η τέχνη βοηθά τη φύση και η φύση, με τη σειρά της βοηθά την τέχνη. Για παράδειγμα, η τέχνη της ιατρικής επεμβαίνει βοηθητικά στη φύση όταν γιατρεύει έναν ασθενή και η φύση επεμβαίνει δημιουργικά στη δημιουργία μιας πόλης, όταν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται προέρχονται από τη φύση. Όμως, η φύση αντιμετωπίζει καταστάσεις χωρίς τη βοήθεια καμιάς τέχνης, όπως μπορεί να συμβεί στον τοκετό. Τα οικοδομικά δημιουργήματα, ωστόσο, δεν μπορούν να δημιουργηθούν από τη φύση.⁷ Τρίτον, η αριστοτελική πόλη δημιουργείται από την ανάγκη των ανθρώπων για κοινή συμβίωση, ενώ ολοκληρώνεται με την πολιτική τέχνη. Έτσι, πρέπει να θεωρηθεί κατασκευάσμα και όχι φυσικό προϊόν.⁸

Ο Keyt στηρίζεται στην άποψη του Αριστοτέλη ότι ένα αντικείμενο μπορεί να είναι φυσικό προϊόν ή τυχαίο ή αυτόματο,⁹ μη αναφέροντας ξεκάθαρα πως η πόλη είναι δημιούργημα της φύσης, παρόλο που διατύπωσε ότι η πόλη υπάρχει εκ φύσεως.¹⁰ Σύμφωνα με τον Keyt, η πόλη θα μπορούσε να θεωρηθεί φυσικό αντικείμενο εάν είχε δημιουργηθεί από μία άλλη πόλη.¹¹

² Ο.π. σ. 57.

³ Αριστοτέλης, *Φυσική Ακρόασις* (1993), σ. 471.

⁴ Keyt (1987), σ. 56.

⁵ Ο.π. σ. 55.

⁶ Ο.π. σ. 55.

⁷ Ο.π. σ. 56.

⁸ Ο.π. σ. 56.

⁹ Ο.π. σ. 57.

¹⁰ Ο.π. σ. 58.

¹¹ Ο.π. σ. 58.

Προκύπτει, λοιπόν, ότι η πόλη δεν είναι φυσικό οικοδόμημα, αλλά τεχνητό αποτέλεσμα, και ο Αριστοτέλης υποπίπτει σε αντίφαση. Έτσι, ο D.Keyt υποστηρίζει πως οι θέσεις του Αριστοτέλη δημιουργούν μη επιλύσιμα προβλήματα που κλονίζουν τα θεμέλια της πολιτικής του φιλοσοφίας, δεδομένου ότι ο Σταγειρίτης φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη ότι η πολιτική κοινωνία είναι τεχνητό κατασκεύασμα αλλά και προϊόν της φύσης.¹²

iii. Η θέση των F.D. Miller και Δ. Παπαδή

Ο Παπαδής, σε αντίθεση με τον Keyt, υποστηρίζει ότι ο Αριστοτέλης ποτέ δεν ισχυρίστηκε πως η πόλη είναι μία φυσική οντότητα (όπως ένα ζώο ή άνθρωπος).¹³ Ακόμη και ο ίδιος, ο D. Keyt, αναφέρει σε υποσημείωσή του ότι κατά τη γνώμη του Αριστοτέλη μία πόλις είναι ένα ζώο μόνο μεταφορικά.¹⁴ Έτσι, λοιπόν, ο λόγος του Αριστοτέλη σχετικά με τη φυσικότητα οντότητα των πόλεων χρησιμεύει για απλές συγκρίσεις και μεταφορές και τίποτε περισσότερο.¹⁵ Ακόμη, ο αρχαίος φιλόσοφος στη φράση «πάσα πόλις φύσει» προσθέτει ότι η πόλις μπορεί να θεωρηθεί φυσικό προϊόν, επειδή αποτελεί προέκταση των πρώτων κοινωνιών, δηλαδή της οικίας και της κώμης, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν πραγματικά προϊόντα της φύσης.¹⁶

Κατά τον Δ. Παπαδή, λοιπόν, η πόλη είναι για τον Αριστοτέλη μία φυσική πραγματικότητα, ενώ αποτελεί τη συνέχεια του οίκου και της κώμης. Μέσα από την πόλη είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί η ιδιαίτερη φύση του ανθρώπου, δεδομένου ότι, σύμφωνα με τον F.D. Miller, η πόλη είναι αναγκαία για την τελείωση της ανθρώπινης φύσης.¹⁷

Εξάλλου, ο Αριστοτέλης διατύπωσε πως ο πρώτος ιδρυτής πόλεων είναι μεγάλος ευεργέτης της ανθρωπότητας, πράγμα που σημαίνει ότι η πόλη είναι και ιστορικό δημιούργημα που προέκυψε πρωτίστως από την ανθρώπινη συγκατάθεση για συμβίωση.¹⁸

Ακόμη, ο W.B. Ross ερμηνεύει την αριστοτελική φυσικότητα της πόλης ως οντότητα, η οποία έχει τις ρίζες της στη φύση των πραγμάτων. Δηλαδή, η πόλη δεν είναι αποτέλεσμα ανθρώπινης ιδιοτροπίας αλλά φυσικής ανάγκης του ανθρώπου, ο οποίος και τη δημιούργησε κατά βούληση.¹⁹

B. Αριστοτέλης: «... η πόλη είναι εκ φύσεως πρότερη του κάθε ανθρώπου»

i. Η πόλη είναι εκ φύσεως πρότερη του κάθε ανθρώπου

Ο Αριστοτέλης, στα «Πολιτικά», βιβλίο Α', χωρίο 1253a24-25, διατυπώνει την άποψη ότι «η πόλη προηγείται εκ φύσεως από τον καθένα». Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος καταλήγει σε αυτήν τη διαπίστωση επειδή αν κάποιος χωριστεί από το σύνολο, δηλαδή αν κάποιος εγκαταλείψει την πόλη, θα πάψει να είναι αυτόκλητος. Ακόμη, εκείνος που δεν μπορεί να ζήσει στην πόλη ή είναι αυτόκλητος δεν αποτελεί μέλος της πόλης και κατά συνέπεια θα πρέπει να είναι είτε θηρίο είτε θεός.²⁰

ii. Η θέση του D. Keyt σχετικά με την ανωτέρω διατύπωση του Σταγειρίτη

Η θέση του Αριστοτέλη ότι η κάθε πόλη είναι εκ φύσεως πρότερη του κάθε ανθρώπου προκαλεί διάφορες ερμηνείες από τους σύγχρονους στοχαστές.²¹ Το πρόβλημα που προκύπτει έγκειται στο προβάδισμα της πόλης έναντι των ανθρώπων.

Ο D. Keyt αναφέρεται στο απαράδεκτο της προϋπαρξης της πόλης από τον άνθρωπο, καθώς ο Αριστοτέλης ανέφερε πως οι άνθρωποι γίνονται καλοί όταν ζουν στην πόλη. Κατά συνέπεια, η πόλη είναι μία τεχνητή οντότητα και όχι φυσική,²² ενώ όλοι οι άνθρωποι δεν είναι πολιτικά ζώα, δεδομένου ότι κάποιοι είναι αντικοινωνικοί.²³ Ακόμη, ο Keyt αναφέρεται στο παράδειγμα του Αριστοτέλη που αφορά τον Φιλοκλήτη, όταν εγκατέλειψε την πόλη, αλλά δεν μετατράπηκε -σύμφωνα με την αρχή του Σταγειρίτη- σε θηρίο²⁴ και κατά συνέπεια αναιρείται η προϋπαρξη της πόλης.²⁵

iii. Οι εναλλακτικές ερμηνείες του επιχειρήματος του Αριστοτέλη από τους Δ. Παπαδή και C. Shields

Σύμφωνα με τον Δ. Παπαδή, ο Αριστοτέλης διακρίνει τέσσερις σημασίες της προτερότητας και βάσει αυτών σε μία των περιπτώσεων μόνο μπορεί να θεωρηθεί ότι η πόλη προηγείται από τους ανθρώπους. Η πρώτη σημασία ορίζεται από την προτερότητα του Α από το Β «κατά γένεσιν και χρόνου». Κατά συνέπεια η οικία προηγείται της κώμης και η τελευταία προηγείται από την πόλη.²⁶

Σύμφωνα με τη δεύτερη έννοια της σημασίας προηγείται το Α από το Β «κατά το είδος και την

¹² Παπαδής (2006), σ. 84.

¹³ Ο.π. σ. 79.

¹⁴ Ο.π. σ. 79.

¹⁵ Ο.π. σ. 79.

¹⁶ Ο.π. σ. 79.

¹⁷ Ο.π. σ.σ. 81-82.

¹⁸ Ο.π. σ. 82.

¹⁹ Ross (2001), σ. 339.

²⁰ Αριστοτέλης, Πολιτικά (1993), σ. 57.

²¹ Παπαδής (2006), σ. 85.

²² Keyt (1987), σ. 73.

²³ Ο.π. σ. 71.

²⁴ Ο.π. σ. 77.

²⁵ Ο.π. σ. 78.

²⁶ Παπαδής (2006), σ. 86.

ουσία». Υπό αυτήν την έννοια, λοιπόν, προηγείται το τελειότερο από το ατελέστερο. Έτσι, όπως διατείνεται και ο David Keyt, η πόλη που είναι τελειότερη συμβιωτική κοινότητα προηγείται από την κώμη, η οποία με τη σειρά της προηγείται από την οικία.²⁷

Η τρίτη σημασία αφορά την προτερότητα «κατά φύσιν και ουσίαν» που σημαίνει ότι το Α μπορεί να υπάρξει χωρίς το Β, ενώ το Β δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το Α. Βάσει του επιχειρήματος αυτού, η πόλη έπεται της οικίας και του ατόμου.²⁸

Η τελευταία σημασία της προτερότητας αφορά την προτερότητα του Α από το Β «κατά τον λόγον». Υπό αυτήν την έννοια ο ορισμός της οξείας γωνίας προϋποθέτει τον ορισμό της ορθής, δεδομένου ότι είναι μέρος αυτού του ορισμού. Αντίθετα, όμως, ο ορισμός της ορθής γωνίας δεν απαιτεί τον ορισμό της οξείας. Συμπεραίνεται, λοιπόν, πως ούτε σε αυτήν την περίπτωση η πόλη δεν προηγείται από την οικία και του ατόμου, αφού ο ορισμός της πόλης προϋποθέτει τον ορισμό της οικίας, της κώμης και του ατόμου.²⁹

Έτσι, η μόνη περίπτωση που μπορεί να συζητηθεί είναι η προτεραιότητα «κατά το είδος και την ουσία». Όμως, η πόλη δεν είναι στην κυριολεξία φυσικός οργανισμός και κατά συνέπεια η ολότητα, για την οποία έκανε λόγο ο Αριστοτέλης και αφορούσε αναμφίβολως τον άνθρωπο, δεν αφορά την πόλη. Αναιρείται, λοιπόν, και η τελευταία πιθανότητα ο Αριστοτέλης να εννοούσε ότι η πόλη προηγείται των άλλων.³⁰

Ο Δ. Παπαδής θεωρεί ότι η αριστοτελική προτερότητα της πόλης συνδέεται με τις συναφείς λέξεις: υπεροχότερη, σημαντικότερη τελειότερη, κυριότερη και αυταρκέστερη. Η πόλη, δηλαδή, υπερέχει έναντι της οικογένειας και του ατόμου, καθώς είναι περισσότερο αυτάρκης. Έτσι, η ευδαιμονία, που είναι το αυταρκέστερο αγαθό, είναι και το τελειότερο και η κοινωνία της πόλης είναι η τελειότερη επειδή είναι η αυταρκέστερη.³¹ Ο Αριστοτέλης αναφέρει χαρακτηριστικά στα «Πολιτικά» ότι η κοινωνία με περισσότερες κώμες σχηματίζει την τέλεια πόλη, που έφτασε να γίνει αυτάρκης, και δημιουργήθηκε για να γίνει ευκολότερη η εξασφάλιση των αναγκαίων και για να ζουν καλύτερα οι πολίτες (1252b30).³² Έτσι, λοιπόν, για τον Παπαδή, ο Αριστοτέλης ταύτισε την προτερότητα με την αυτάρκεια της πόλης.

Ο αρχαίος φιλόσοφος προβάλλει και την εξής διατύπωση: «Αναγκαστικά το σύνολο προηγείται από το μέρος, διότι δεν υπάρχει χέρι ή πόδι, αν νεκρωθεί όλο το σώμα, εκτός αν αποκαλέσουμε έτσι το πέτρινο

χέρι (αν καταστραφεί θα κατασκευαστεί άλλο όμοιο)» (1253a20).³³ Η διατύπωση αυτή αποτελεί άλλη μία έκφραση της προτερότητας της πόλης έναντι του ατόμου. Ο C. Shields ερμηνεύει την διατυπωμένη από τον Αριστοτέλη προτερότητα της πόλης ότι η πόλη είναι τελεολογικά πλήρης. Ένας πολίτης είναι μέρος μίας πόλης με τρόπο ώστε η λειτουργία του να εξαρτάται από τη λειτουργία του συνόλου. Κατά συνέπεια, ένας πολίτης είναι λιγότερο πλήρης από την πόλη και η πόλη είναι πρότερη του πολίτη.³⁴ Έτσι, λοιπόν, κατά τον C. Shields, ο πολίτης του Αριστοτέλη είναι για την πόλη ό,τι το ανθρώπινο χέρι για τον άνθρωπο. Το καλό της πόλης είναι συνδεδεμένο με το καλό των πολιτών και τα «αντισυμβαλλόμενα» μέρη είναι απολύτως αλληλοεξαρτώμενα.³⁵

Επίλογος

Ορισμένοι στοχαστές, λοιπόν, όπως ο D. Keyt, θεωρούν ότι η αριστοτελική πόλη υπάρχει εκ φύσεως. Είναι δηλαδή μία φυσική οντότητα και είναι πρότερη, μάλιστα, από την οικία και το άτομο. Οι ερευνητές αυτοί βασίζουν την επιχειρηματολογία τους στις διατυπωμένες θέσεις του Αριστοτέλη στα «Πολιτικά» και στη «Φυσική Ακρόασις», θεωρώντας ότι ο αρχαίος φιλόσοφος υποπίπτει σε αντιφάσεις.

Άλλοι ερευνητές, όμως, όπως ο Δ. Παπαδής, δίνουν τη δική τους ερμηνεία στις αριστοτελικές διατυπώσεις και θεωρούν ότι Σταγειρίτης φιλόσοφος εννοούσε την πόλη ως μία φυσική πραγματικότητα. Σύμφωνα με τον F.D. Miller, η αριστοτελική πόλη είναι αναγκαία για την τελείωση της ανθρώπινης φύσης. Ο W.B. Ross ερμηνεύει την αριστοτελική φυσικότητα της πόλης ως αποτέλεσμα φυσικής ανάγκης του ανθρώπου.

Σχετικά με την προτερότητα της πόλης έναντι της οικίας και του ατόμου, ερμηνευτές όπως ο D. Keyt, χρεώνουν στον Αριστοτέλη άλλη μία αντίφαση. Ο Δ. Παπαδής ερμηνεύει την αριστοτελική προτερότητα ως υπεροχότερη και εν τέλει υπερέχει καθώς είναι περισσότερο αυτάρκης. Ο C. Shields διακρίνει στις θέσεις του Αριστοτέλη την αλληλεξάρτηση μεταξύ πόλης και πολίτη, το καλό των οποίων εξαρτάται και από τα δύο μέρη.

Βιβλιογραφία

Keyt, D. 1987. *Three Fundamental Theorems in Aristotle's Politics*. Phronesis 32, σσ. 54-79.

Ross B. W. 2001. Αριστοτέλης. μφ. Μήτσου, Μ. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

²⁷ Ο.π. σ. 86.

²⁸ Ο.π. σ.σ. 86-87.

²⁹ Ο.π. σ. 87.

³⁰ Ο.π. σ. 87.

³¹ Ο.π. σ.σ. 90-91.

³² Αριστοτέλης, Πολιτικά (1993), σ. 53.

³³ Ο.π. σ. 55.

³⁴ Shields (2007), σ. 6.

³⁵ Ο.π. σ. 10.

Shields, C. *Aristotle*. 2007. κεφ. 9, Μπφ. Μαγουλά, Χ. Oxford: Clarendon Press.

Αριστοτέλης, 1993. *Άπαντα, Πολιτικά, Βιβλία Α΄, Β΄*. τ. πρώτος. Μετάφραση: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. Αθήνα: Κάκτος.

Αριστοτέλης, 1993. *Φυσική Ακρόασις, Β΄*. Μετάφραση: Φιλολογική Ομάδα Κάκτου. Αθήνα: Κάκτος.

Παπαδής, Δ. 2006. *Αριστοτέλης, Πολιτικά Ι, ΙΙ*. Αθήνα: Ζήτρος.